

віддатися музиці й насолоджуватися її тайнами, а сцена переобразована в живу і тілесну музику стала утривалювати цю духову насолоду. „Аейзо ксінетойзі, тирас д'епітесте бебелойс!“ — чути було і в театрі Вагнера і в його парку, куди підчас павз виходилося і в цілім місті і в кожній Вагнеровій виставі. Серед такої атмосфери повстав лебединий спів мистця, його „Парсіваль“ — життєва й мистецька містерія. Вагнер найшов новий і послідовний ідеал, що оправдував життя: поганську кальокагатію, осяяну християнським ідеалізмом любови, віри й надії. Фізична сила й тілесна моторність не вистарчають до щастя, так як не вистарчають здобуті нею матеріяльні й супільно-національні осягнення, щастя наше — як сказав Сковорода — у внутрі нас; коли дух буде великий, ясний і красний, тоді щойно осягається рай на землі, стається воїном і горожанином святого Граля, бо він божий і вічний! Не було в нас постійної сцени, тому й не маємо Вагнерових перекладів, а многі знають Вагнера лиш з польської або російської сцени, його театр у Байраїті могли бачити хіба випадково деякі одиниці. А чейже Вагнер зробив Байрайт столицею мистецького світу, а його театр стався першовзором для усіх оперових театрів. А чейже і в музиці цього генія найде українська національна душа багато загальнолюдських цінностей, а може віднайде дещо власного в чужій інтерпретації. Однак вплив Вагнера не дасться і в нас заперечити: Людкевич і покійний Леонтович носять на своїй творчості печать Вагнерівського духа, так як наша „баварська“ живописна школа з Новаківським на чолі виказує цю саму печать у малярстві, а ще більше найдемо Вагнерового впливу в наших поетів ХХ-го століття.

В Бережанах, дня 13. лютря 1933.

П. Б.

„Вістник“ й ідеологія Д. Донцова.

Ця стаття являється продовженням рецензії „Вістника“, вміщеної в 3. ч. „Дзвонів“ за цей рік. *Ред.*

Вище ми виказали (гл. ч. 3. „Дзвонів“ ц. р.), як Д. Донцов в своїх писаннях противорічить і суперечить самому собі, як входить в конфлікт сам зі своїми поглядами й ідеологією. Чому це так, для нас ясне. Донцов хоче стати одною ногою на Мон Еверест, а другою на Мон Блян, хоче получитьи в своїй ідеології монгольство й азійство з західньо-європейською культурою і створити ідеологічне й культурне євразійство, московський нігілізм й більшовицький зміст обєднати з західньо-європейськими ідеями, цілковиту релятивність етичних засад, аморальність і непризнання Божих заповідей погодити з релігією і прикрити їх візитівкою кардинала Мерсіє, цілковитий позитивізм і матеріялізм під-

нести до надприродної релігії, богом зробити розум як самотній критерій добра й зла, а рівночасно признати його за „пласкоринник, що ніколи й нігде не проникає в глибину річей, ні в глибину душі“, поміняти ролі інтуїції й інтелекту, віддати гегемонію в житті нижчим силам душі і творити ними вартості, для яких джерелом можуть бути тільки вищі психічні здібності і т. п., а над всім тим дати напис „Нація“. Донцов — це безперечно найбільший еклєктик — збирач ідей, якого знає українська публіцистика. В його писаннях ідеї й цитати, зарвані з різних творів і напрямків, часто цілком собі протилежних, а при тім як слід не передумані й неперетравлені, часто механічно зв'язані так тільки для більшого ефекту і зовнішнього блиску, для магії слова. Ніщо дивного, що при таких еклєктизмі суперечності мусять бути. Зрештою, хто не признає об'єктивних вартостей, стали етичні засади в поступованню, правопорядку, того напрямні, погляди й світогляд мусять змінитися залежно від обставин і потреби. Це так як більшовики, що кладуть на індекс і палять нині ті книжки, що їх тому три роки видали й з цілою ударною кампанією поширювали.

Донцівське „mixtum compositum“ різних ідей XIX. і XX. віку плюс монгольський примітивізм і напис „Нація“ головню тому небезпечно, що там він з погубними і розкладовими ідеями получив і добрі, передовсім взяті від українського консерватизму (гл. про це вище, ч. 3. „Дзвонів“) та що скрайно розкладові нігілістичні ідеї пропагує він під фірмою добра Нації. Коли побороє розкладові донцівські ідеї, зараз почує крик, що ви ворог нації взагалі. Подібне явище ми бачили вже у нас в драгоманівщині; враз з національною свідомістю ширила вона атеїзм, матеріалізм, позитивізм і т. п. всякі погубні напрямки, сьогодні вже майже всіма осуджені. Але всіх ран, завданих національному організмові драгоманівщиною, ми ще й досі не виликували. Хто не був драгоманівець, радикал, чи соціаліст, а до того атеїст, не вважалось його українцем; нині хто не признає аморальності, проповідованої Донцовом, хочеться його викинути поза скобки Укр. Нації. Та на щастя, як доказало Свято У. М. Х. здоровий народний організм діє якраз навпаки.

Читаючи далі „Вістник“, побачимо, як напрямні того журналу заломлюються в зв'язку з ідеологією Донцова. Даліше в 1. ч. „Вістника“ стрічаємо статтю Б. Галайчука „Культура низів, чи культура верхів“. Стаття незвичайно позитивна і чи не найцінніша зі всіх, що в тім журналі появилися. Але ж вона побудована без всяких застережень на всіх заложеннях укр. консерватизму. Автор переповідає погляди Покійного В. Липинського, висловлені в знаних „Листах...“, розроблювані даліше між іншим Дром В. Кучабським (головню замічається великий вплив рецензованої в цім числі „України і Польщі“ В. Кучабського). В статті стверджується, що у нас не витворилася висока культура з причини втрати своєї вищої верстви — аристократії. І хоч наш народ має прекрасний сирий культурний матеріал, то не було ари-

стократії, яка би в творчій горнілі свого духа уформила пребагатий народній матеріал у високу культуру. Могла це вчинити тільки хіба священича верства, але велике укр. народництво й демократизм та радикалізм перешкодили в цьому. Врешті автор тієї статті стверджує з радістю, що укр. суспільність видала зі себе консервативний політично-суспільний світогляд, що признає необхідність політичної та культурної еліти¹⁾. — Читаємо ті слова й не віримо, що в наших руках „Вістник“, редагований Донцовом. Донцов, консервативна стаття і похвала для консерватизму!!! Та це мабуть не випадкове, бо й в „Партія чи Орден“ чути тугу за монархіями Романових, Габсбургів і Гогенцолернів (Вістник, стр. 124—127) і в „Сумерку марксизму“ зідхання за укр. аристократією (стр. 308), а навіть і в принагідній замітці про монархічний і демократичний бюджет Іспанії (стор. 74—75) поклін для монархії. Треба було аж 10 літ плювати на український консерватизм і монархізм, щоби черпати з нього пригорщами елементи до своїх писань, а нарешті докотитися до... монархії і консерватизму. Аж дивно, як починають здійснюватися слова Покійного В. Липинського: „Як тільки у когось з українців він винюхає ідею, з якою можна щось сотворити на Україні, він присвоює її собі, обертає цю ідею на свої власні персональні потреби, обливає смородом творчу працю, ведену під її прапором, а з того, у кого він її вкрав, робить на підставі фалшованих цитат найбільшого її противника. Маю тверду надію, що — сьогодні „провансалець“ і „ворог української державности“ — завтра в Митьчиних писаннях про „винайдену ним ідею українського клясократичного монархізму“ буду фігурувати як „найвидатніший представник українського демократичного республіканства“ (Листи XXI стр.; підчеркн. наше).

Згадуючи статтю Галайчука йде нам не про зигзаковаті зміни ідеології Донцова; вони знані (з грубша: соціал-революціонер; укр. есдек, яких покидає, коли Винниченко назвав його „заржавілим цвяхом“; в Австрії від 1913 р. завзятий самостійник, що рівночасно поборює самостійництво „української буржуазії“ і всі інші самостійництва крім свого власного. Дальше вирікається самостійництва і переходить до партії Василька та пропагує прилучення України до Австрії. Дальше гетьманець на посаді гетьманського уряду. Злязавши гетьманство, сів в крісло місії Директоріату. Потім пише звісні польонофільські „Підстави нашої політики“ і стається визнавцем орієнтації на Польщу. Вступає в партію „загравістів“, щоб на другий день з неї виступити і зробити себе „непримиримим націоналістом“ та містити вірші авторів „Гимну на честь Варшави“). Згадуючи статтю Галайчука, йде нам не про те, а про саму культуру. Статтю ту містить редактор,

¹⁾ Сказано вправді там, що й націоналістичний світогляд теж за культурною елітою, але це виглядає радше на додаток редактора, бо противне консервативному духові цілої статті. Якщо то слова автора статті, то він хіба ще не пізнав антикультурної теорії Донцова.

що сам захитав основи всякої культури. Всі нині згідні, що суттю культури є співжиття між людьми, є признання етично-моральних засад і права до життя, майна й свободи не тільки собі, але й другим, словом суть культури це декальгог, серед громів і блискавиць виритий на камяних скрижалах Мойсея, виритий на дні людської душі, прийнятій в карнім законодавстві всіх культурних держав. А Донцов в своїм „Націоналізм!“ пише: „Четвертою вимогою націоналізму є аморальність. Правда моральність є в еманципації суспільної енергії і в повнім виявленню сили. (Значить все є моральне, що тільки дає нам спромогу виявити силу без огляду на свою огиду, П. Б.). З точки погляду цієї моралі „зле — то є трусливе“ (стр. 194)... муситься відчувати ненависть до ворога, навіть коли він вам досі нічого злого не зробив,... треба розтоптати єхидну, навіть коли вона несвідома, що шкочить... правда мораль та, де „справедливости немає“, якої приписи „червоніють наче пишна багряниця... від крови людей невинних“, але в порівнанню з якими „блідим здається білий світ буденних чеснот“ (отже моральне все, що тільки може зробити блідими буденні чесноти! П. Б.)... Це мораль, яка все уважає за добре, що це життя робить потужнішим, а неетичним все, що ослаблює його розмах і силу... моральними є всі прикмети, які збільшують здібність до боротьби (стр. 195). (Отже найморальнішими будуть найбільші горлорізи, бо в них найбільші здібності до боротьби, П. Б.)... Ця мораль це дбаня про „підвищення температури душі“ (стр. 196.). Добре є все, що зміцняє силу, здібності і повноту життя species... Тій моралі чуже поняття справедливости. З цієї точки погляду дістають „моральну“ апробату і „злі“ вчинки, а осуджується „добрі“ з точки погляду „вселюдської етики“... Не маючи жадної спільної санкції, опріч себе самої, не має кожна збірна мораль над собою спільних засад (стр. 198) (підч. наше, отже все добре залежно від обставин — цілковита релятивність, П. Б.). Моральним є місто, оспіване Сандборгом в поемі „Чикаго“, місто свинарів і різників, гандлярів і шахраїв, бурливе, дике, галасливе місто, що розпихає всіх своїми широкими ліктями... Воно брудне, воно несправедливе, бо в нім різуні мордують і вільно прямують дальше, щоби знов мордувати (стр.199) (дослівно цитую, П. Б.)... В тім саме поступованню міста „героїзм“ і мораль, бо воно не зрікається права бути брутальним переможцем життя (199).. Кожна нормальна людина (і не лиш людина) відчуває в боротьбі величезну насолоду, маючи її за самоціль, що її Джек Лондон називає „радістю убійства“ (171)... Підставою всякого поступу є розкошування перемогою для перемоги, змагання для змагання... в Англії протягом більш як одного покоління не було опуску крови і людська природа не могла цього довше витримати (172)... В кожній первісній суспільності, щоби жити, треба вміти кусати (173)... кожне в природі тільки те посідає, що видерло другому... Воля може стати дійсністю тільки через негацію, через боротьбу (174). А накінець:

„Його душа бажала крови, не рабунку, — за щастям ножа тушила вона“ (171)¹).

Хіба досить тих цитатів Донцова. Таким нашікована ціла його книжка. Хто написав повищі слова, з тою хвилиною стратив всяке право говорити про культуру. Стаття „Культура низів чи культура верхів“, на сторінках журналу Донцова звучить як пісня лиса про любов до курки, як пісня хижака про братерство в звіриннім світі і заміну поживи мяса на угоди й корінці!

Ми навмисно дещо спинилися над суттю аморальности проповідуваної Донцовом, бо появляються одиниці, визнавці идеології Донцова „в цілості і в частях“, які рівночасно стають на котурни теологів в „Нашім Кличі“ і заявляють, що вони правовірні християни“ (ще й спішать з такою заявою до Митрополита). А коли наші вчені богослови закинуть їм безбожництво, у відповідь почувте „побілені гроби“. Де побілені гроби, вказують надто ясно наведені цитати з Донцова і те „в цілості і в частях“. Коли ми чуємо заяви донцівців щодо релігійної правовірности, то нам нагадується початкове становище більшовиків до релігії та їх „самоопределеніє вплоть до отділення“. А вістна тієї „правовірности“ маємо вже на 26. стр. „Вістника“: „На перешкоді „підвищенню температури душі“ стоїть релігія, мораль, гуманність, звичаї“. Свято „У. М. Х.“ безумовно було боротьбою двох світоглядів: релігійного й безбожницького, моралі з аморальністю, правопорядку з анархією і „боротьбою для боротьби“, десять заповідей Божих з „тугою за щастям ножа і крови“²).

Щоби знати, як погубний вплив на молодь мають писання Донцова, послухайте, як 20-літний Чернява переливає його хижачькі засади в формі заповідей в своїй повісті „На сході ми“:

„Супроти інших поступайте так, як показує вам звичайний інтерес. Не вірте ніколи в приятелів. Якщо помагає вам хтось, вишукуйте в тому ж часі найслабше його місце під удар“. (196). „Сила (добрий п'ястук) це найбільший апостол правди і науки“ (7). „Свинство ніколи не шкодить“ (53). „Вбивайте в собі обяви ніжности як гадюку“ (165). „Дошукуйтеся підступу й облуди зараз в починах якихнебудь ваших зносин з людьми, аби не було запізно“ (166). „Честь, дівочість, глибока душа — це все оперте на браку доказів“ (89). „Людина непорочна й делікатна робить в житті вражіння сліпого над пропастью“. „Чи є що краще, ма-

¹) Більшість тих думок бере Д. Донцов від Нітше, після якого тільки в безоглядній боротьбі всіх проти всіх витвориться потужна людина — надчоловік. Як Нітше скінчив, всім відомо.

²) Що неетичні виступи націоналістів проти Свята „У. М. Х.“ були боротьбою двох світоглядів, а не боротьбою з „опортунізмом“ його провідників, свідчить наглядно їх участь у святі Франка. І в останнім провідниками були люди, признані ними за „опортуністів“, а до того в святі візьме участь ще й польська партія Р. Р. С., а мимо цього націоналісти за святом Франка. Річ ясна: там був Христос, що потвердив закон, даний Мойсеєві: „Не будеш мати інших богів крім мене!“ Зрештою донцівські націоналісти, члени редакційної колегії „Молодих робітників“ спротивились вміщенню статті, в якій говорилось не тільки про службу нації, але й Богові. Головно на тім саме тлі дійшло до поділу ред. кол. і видавання замість „Мол. робітників“ двох нових журналів.

єстатичніше, як ця хвилина смертельної тиші... хвилина, коли криваві очі одних і других відаються в себе позбавлені жаху, розуму й розсудку, налиті демонічним хотінням горіючої істоти? Хотінням болючої розкоші на вид крові за кров"? (119, підч. моє). А коли якийсь стрілець копнув дитинку у череп і вона зі струйками крові застигла, то від лицаря-символу, що заступає погляди автора, почуєте: Щож у тім дивного? Я це все оправдую! Все! Хай комусь не подобається"! (81—82 стр.)¹).

Ось вам культура низів і культура верхів, ширена Донцовом між молодю, ось вам „християнська правовірність“ „теологів“ з „Нашого Клича“. Дивується укр. громадянство з приводу багатьох виступів донцівських визнаців. — Що за сенс, яка ціль, звідки така розперезаність? і т.д. — питає. „Боротьба для боротьби“ як „штука для штуки“ — ось відповідь. „Боротьба для шалу, безумства“ (гл. „Студ. Шлях“ 1932) — ось вам вияснення.

Дехто старається оправдати ту етику, будьто її мається приміювати тільки в національній боротьбі супроти ворога. І в боротьбі з ворогом обов'язує етика. Зрештою, як видно з наведених цитатів Донцова — там не має розрізнення двох етик. Така сама етика дозволена після нього в боротьбі національній, як і в боротьбі груп (species) чи одиниць („все що робить нас дужими“). Як сформулював Чернява: „Якщо помагає вам хтось, вишукуйте в тому ж часі найслабше його місце під удар!“, або „людина непорочна робить вражіння сліпого над пропастю“ чи там „свинство нічого не шкодить“!

До тепер приймали війну і боротьбу навіть найскрайніші напрями тільки як засіб до мети, як *malum necessarium*; у Донцова ж „боротьба для боротьби“, для „розкоші убійства“ для заспокоєння „туги за щастям ножа і крові“. Це вже садизм!

Немає двох думок, що ширенням такого світогляду Донцов найбільше підготовляє ґрунт для більшовизму. Світогляд, сформулований Донцовом, нічим не різниться від більшовицького. Ті самі засоби боротьби, той самий філософічний підклад. Тільки фірма інша. Там все в ім'я фіктивного добра пролетаріату, тут в ім'я добра нації. Це цілком не випадкова річ, що багато комуністів стали націоналістами, і навпаки, що н. пр. один молодець, засуджений на довший час в'язниці за приналежність до О. У. Н. по відбуттю кари став визначним співпрацівником „Критики“. Донцівський націоналізм це великий світоглядний союзник більшовизму, що його більшовики зручно використовують до своїх цілей. З більшовизмом може успішно боротися тільки світогляд з противними до більшовицьких засадами, тільки світогляд католицький. Це теж зовсім не випадкова річ, що в краях,

¹) Вправді один з донцівських націоналістів заперечив, будьто є вони визнацями етики твору Черняви („Студ. Шлях“ 1932), але це хіба тільки тактичне потягнення. Бо хто заявляє себе визнацем „в цілості і в частях“ етики „Націоналізму“ Донцова, не може відкинути етики твору „На сході ми“. Обі етики, як бачимо, зі собою вповні згідні. Зрештою єдиним джерелом світогляду Черняви були писання Донцова.

де була правдива релігійність, більшовизм не запустив свого коріння. А якщо, не зважаючи на це, якийсь С. О. в „Нашім Кличі“ (ч. 7, 8.) називає консервативний світогляд, що опирається на релігії і тривких засадах моралі, союзником більшовизму, то його ум „пласкорінник, що ніколи й нігде не проникає в глибінь річей, ні в глибінь душі“

Донцов докотився своїми писаннями до грубого провансальства. Визнавців „боротьби для боротьби“ нині вже годі стрінати і на глибокій провінції. Хіба часом в глухих селі ще порозбивають собі голови парібчаки так „з бійки для бійки“, для охоти. Як читали ми, англійська влада вивезла недавно зі своїх кольоній на безлюдній острів останнього ватажка, що ніяк не міг визбутися „туги за кровю“ і людським мясом. Тільки грубе, може атавістичне провансальство могло подиктувати публіцистові з претенсіями до культури такі страшні засади.

Врешті Донцов дійшов до цілковитого заперечення держави. Хто за заспокоєнням „туги за кровю“, той ворог всякої держави (і майбутньої української) як такої, що все буде стояти в тому на перешкоді, той прихильник безвладдя-анархії, при якій така „мораль“ може найти найповніший вияв без перепон. При поширенню світогляду аморальности, себто викликанню „bellum omnium contra omnes“, майбутня укр. держава не була б в стані впоратися зі своїми власними горожанами і мусіла б закликати варягів: „Прийдіть і княжіть...“ Тільки брак навіть дрібки змислу державного мужа може диктувати таку „мораль“ як світогляд.

Читаймо дальше „Вістник“.

Л. Луців в 2. ч. „Вістника“ („Чи справжнє визволення“) справедливо нарікає на більшовицьку полову неморальність. Але в тім же числі „Вістника“ стрічаємо апольогію любовного гріха („Безсмертні гріхи“) а в ч. 5. на першій сторінці вірш:

Не дивись на мене так грізно!
Я сьогодні така нервова,
Така хвора, і вже так пізно!
Ось ходи лиш сюди, під килим,...
Будь зі мною добрий, мій милий,
— — — — —
Обійми мене, мій єдиний,
Вийми з мене все кволе й хворе.

Таким „під килим“ не зробимо націю потужною!

(Д. буде)

*Чоловік з релігією це зі сильним корінням дуб, що є в спро-
можі ставити опір і найсильнішим бурям; чоловік без релігії —
це хитка троща.* (о. Ф. Штіразо).
